

Dipl. inž. Dušan Vendramin

Najstarejši spomini so najbolj dragoceni, vendar pa z odhodom človeka za vedno potonejo v pozabo. Dipl. inž. Dušan Vendramin je eden tistih radijskih delavcev, ki se spominjajo začetkov naše radijske postaje, hkrati pa lahko pojasnijo nekatere poglede na razvoj slovenskega radia in predvsem na razvoj akustike pri nas, saj ni bil samo eden prvih tonskih mojstrov, vodja tehnične službe in eden od pionirjev radia v Ljubljani, Mariboru in Kopru, temveč tudi vodilni slovenski akustik.

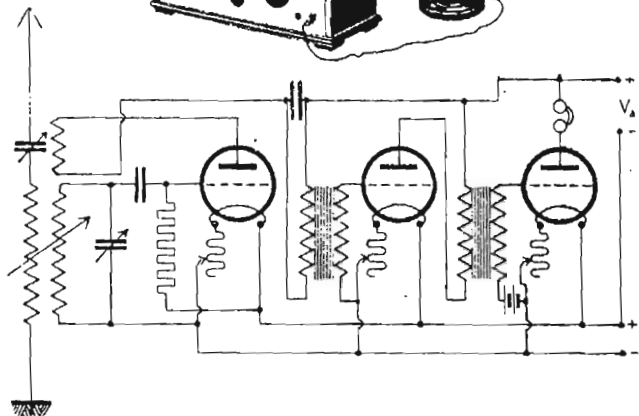
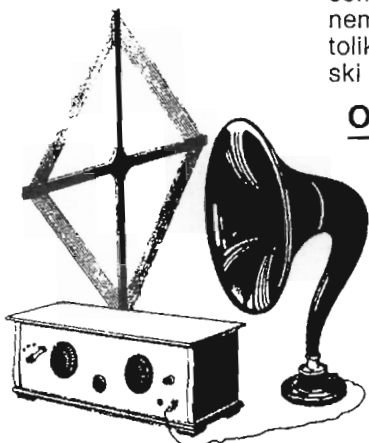
Prvi radijski sprejemnik

Dušan Vendramin se je na Radiu Ljubljana zaposlil 15. maja 1939, zapustil pa ga je leta 1962, vendar se je tudi pozneje kot akustik največ ukvarjal z radijskimi studii.

Rodil se je na Krasu, pozneje pa je njegova družina živela na Koroškem in Štajerskem. Prvo pomembnejšo učenost si je pridobil v Mariboru. V šolo se je vozil iz Laporja pri Slovenski Bistrici.

»Dobro se še spominjam začetkov Radia Ljubljana v daljnem letu 1928. Na podeželju tedaj ni bilo elektrike, prav tako ne vodovoda in kmetijskih strojev. Vaška idila je bila še nedotaknjena. Nenadoma pa se je pojavil nov tehnični izum: radijski sprejemnik. Ta naprava je tedaj za nas pomenila največje okno v svet. S pravim radijskim sprejemnikom sem se prvič srečal še pred začetkom oddajanja Radia Ljubljana. Naredil ga je moj bratranec, ki je tedaj študiral v

Radijski sprejemnik, zgrajen leta 1928, s skico avdiona z dvema nizkofrekvenčnima ojačevalnima stopnjama.

Ljubljani. Spominjam se, da sem mu pomagal pri postavitvi antene. Razpeta je bila med drogovima, kar dvakrat višjima kot do tedaj najvišji mlaj pri nas. Ta radijski sprejemnik je bil preprost avdion z dvema ojačevalnima stopnjama. Zvočnik je bil narejen kar iz telefonske slušalke in lijaka - trombe. Z njim smo odlično lovili Gradec, Zagreb, Budimpešto, pa tudi češke postaje. Presrečni smo bili, ko smo leta 1928 prvič zaslišali kukavico, znak ljubljanske radijske postaje.«

Že kot trinajstletnega fantiča sta ga radioamaterstvo in elektrotehnika neznanosko pritegovala. Treba je povedati, da so vsi prvi radijski sprejemniki delovali samo na baterije.

»Druge radijske postaje so izbrale za znak tiktakanje ure ali kak drug signal s plošče, na primer fanfare, slovenska pa je s kukavico pokazala večjo izvornost. Takoj nam je prirasla k srcu. Žal je bila slišnost podnevi precej slaba, boljše pa se je slišalo zvečer. Bili smo namreč v tako imenovanem mrtvem kotu, zato se je pozneje toliko bolj kazala potreba po mariborski relejni postaji.«

Ob udarcu na gong

Dušan Vendramin se je po gimnaziji odločil za študij na ljubljanski fakulteti za elektrotehniko, ustanovljeni leta 1919. S starši se je leta 1936 preselil v Ljubljano. Študiral je pri profesorjih Vidmarju, Osani, Koželju, Bedjaniču in drugih. Vsa ta velika imena elektrotehnike so veliko pomenila tudi v tujini. Diplomanti prof. Vidmarja so na primer brez težav dobili službo v tujini. Dušan Vendramin je bil močno povezan z univerzitetnim profesorjem Osano, očetom slovenske radiodifuzije. Pri njem je pripravljaval vaje v laboratoriju.

»Treba je vedeti, da si tedaj zelo težko dobil službo. V mojem let-

Dipl. Inž. Dušan Vendramin.

niku smo bili štirje študentje, toda že vnaprej smo vedeli, da vsi ne bomo dobili zaposlitve. Zato sem bil presrečen, ko me je prof. Osana povabil k sodelovanju na Radiu Ljubljana. To se je zgodilo v četrtem letniku študija, ko sem bil že absolvent.«

Natančno se še spominja, da je bilo maja leta 1939. Radio Ljubljana je tedaj na veliko pridobival poslušalce. Na začetku oddajanja je imel 3.616 naročnikov, leta 1937 pa že okoli 15.000. V programskem delu je bilo veliko prenosov s terena, med drugim tudi prenosov maš.

»Moje prvo radijsko delo je bil prenos šmarnic iz trnovske cerkve. Prenos je potekal preprosto. V bližini orgel na koru smo postavili mikrofona in ga speljali v prenosni ojačevalnik, vse skupaj pa je bilo prek telefonske žice povezano s studiom. Prenos je potekal brezhibno in me pripeljal prav do studia Ljubljana na tedanji Bleiweisovi cesti.«

Maja leta 1939 se je Dušan Vendramin znašel na Radiu Ljubljana, sprva kot honorarni sodelavec, kmalu zatem pa kot redni uslužbenec. Bil je tehnik v studiu.

»Ojačevalnica tedanjega radia je bila majhna sobica z velikim oknom, ki je gledalo v veliki studio. Naprav je bilo malo: na mizi se je bohotala črna škatla, glavni in edini ojačevalnik s štirimi vhodi, na njej so stali trije telefoni, na steni v kotu pa je pod steklenim pokrovom gneznila kukavica. V medprostoru okna v veliki studio je bila nagačena kukavica, ki so se ji ob vsakem kukanju zasvetile oči. Pozneje so žarnice pregorele, za poslušalce pa je kukavica ves čas delovala brezhibno. Naredil jo je tehnik Franc Kramar, in to še pred začetkom oddajanja Radia Ljubljana. Tehnično opremo je dopolnjevalo šest gramofonov in aparatura za rezanje plošč.

Regulatorji na mešalni mizi so bili

▶ še okrogli, podobni velikim gumbom. Vse oddaje so potekale živo. Pomagali smo si lahko le z več tisoč ploščami. Da so se plošče le prevečkrat ponavljale, dokazuje bodica, ki jo je napisal neki hudomušnež:

»Druga za drugo se plošče vrtijo,
v ušesa te režejo, v jetra skelijo.«

Dipl. inž. Dušan Vendramin se spominja tudi nenavadnega dogodka ob napovedovanju točnega časa.

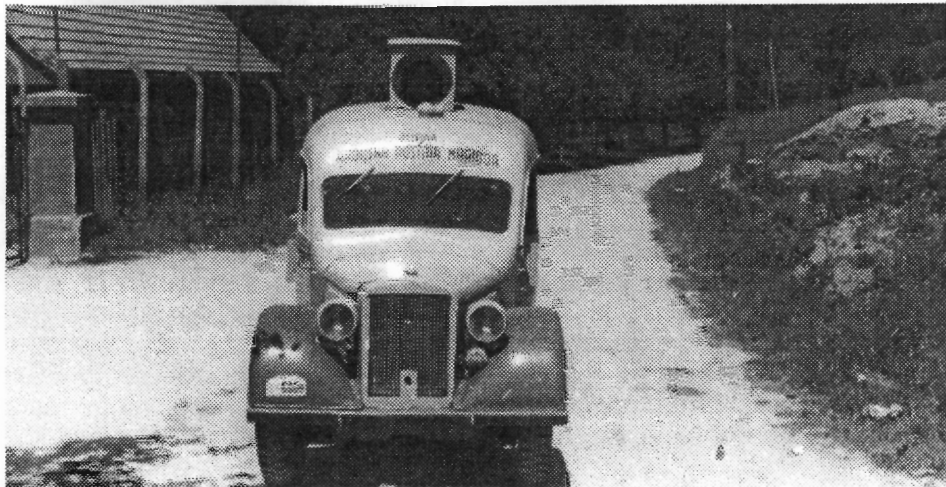
»Pod napovedovalčevo mizo je namesto gonga viselo gonilno kolo dvo-kolesa, po domače 'šajba', zraven pa kladivce iz klobučevine. Točno uro je napovedovalec napovedoval po stoparici, ki smo mu jo minuto pred napovedjo dali v studio. Ko so se kazalci približali določeni uri, je najprej rekel: 'Ob udarcu na gong bo ura točno...' potem pa pod mizo udaril po 'šajbi'. Vse je potekalo normalno, dokler ni kot napovedovalec nastopil neki začetnik. Bil sem ravno v ojačevalnici, ko sem v kontrolnem zvočniku zaslišal znano napoved, takoj nato pa čudno pozvanjanje. Napovedovalec je namreč tako nerodno udaril po šajbi, da se je začela gugati, in ko je zadevala ob noge mize, je bilo slišati kot pritrkavanje ob žeganju. K sreči se je hitro znašel, počepnil in še enkrat udaril po 'šajbi'. Narobe je bilo le to, da je točen čas napovedal pod mizo, pred napovedjo pa je rekel: 'Ker naprava ni delovala, bomo napoved točnega časa ponovili...' in tako je bila 'šajba' povzdignjena v imenitno napravo.«

Prenosne aparature je pomagal prevažati sluga Božič. Imeli so po dva, ob nedeljah pa tudi po tri prenose na dan. Vse je teklo brezhibno, le tu in tam se je pripetila kakšna posebnost.

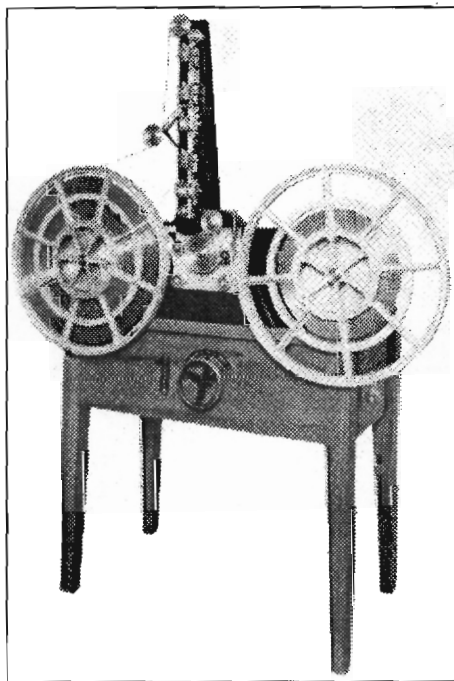
»Spominjam se, kako je bilo ob prenosu koncerta Akademskega pevskega zbora iz unionske dvorane. Vodil ga je naš odlični zborovodja France Marolt. Napovedali smo koncert, začeli prenašati hrup iz dvorane, petja pa od nikoder. Šele tedaj smo zvedeli, da Marolt noče priti na oder, ker smo postavili le en mikrofon. Ni nam preostalo nič drugega, kot da postavimo še enega, edinega, ki smo ga še imeli v velikem studiu. Vendar pa smo ga pred Marolta postavili brez kabla, in tako seveda ni lovil tona. Koncert je kljub vsemu sijajno uspel in vsi smo bili zadovoljni...«

Bombardiranje domžalskega oddajnika

Vodstvo Prosvetne zveze, ustanove, h kateri je sodila ljubljanska radijska postaja, je hotelo povečati slišnost postaje, zato je leta 1940 naročilo dva nova oddajnika dvajsetkilovatnega za Domžale in petkilovatnega za relejno postajo v Mariboru. Novi stavbi sta bili že nared, tedaj pa je vojna preprečila nakup in montažo oddajnikov. Treba je povedati, da Maribor pred vojno ni

Reportažni avto studia Maribor iz leta 1946.

Magnetofon na jekleni trak iz leta 1934.

imel svojega programa. Kako zelo so si v Mariboru želeli močnejšega oddajnika, nam pove tudi pesem, ki jo Dušan Vendramin še vedno hrani.

»Ves Maribor že hrepeni,
da slišal bi Ljubljano glasno,
prastare plošče, godbo krasno,
visoki stolp pa še leži.
Se marsikomu v duhu zdi,
kako reklame že poslušša,
je ginjena njegova duša,
visoki stolp pa še leži.«

Šestega aprila 1941 so Nemci napadli Beograd, pet dni pozneje, 11. aprila, pa je bil bombardiran in do kraja uničen domžalski oddajnik. Na njem je tedaj služboval dipl. inž. Dušan Vendramin.

»Dan prej sem diplomiral. Ob bombardiranju me je nenadoma prešinilo: fant, včeraj si diplomiral, danes pa že lahko izgubiš življenje...«

Zgodilo se je na veliki petek ob pol desetih dopoldne.

»Že na cvetno nedeljo, ob napadu na Beograd, so oddajnik v Domžalah

preletela letala. Očitno so si ogledovali teren. Pet dni pozneje pa je šlo zares. Zaradi varnosti sem prespal v va-si, v službo pa sem prišel ob sedmih zjutraj. Oddajnik so teden dni pred tem varovali vojaki - z navadnimi puškami - potem pa so nenadoma odšli in ostali smo sami. Čakali smo, kdaj ga bodo zasedli okupatorji. Poleg mene sta bila na oddajniku še hišnik Zajc in njegov desetletni sin. Ko je prihrumelo prvo letalo, se je Zajčev sin skrnil v grmovje, oče pa je malce pozneje stekel za njim. Sam sem se pognal proti Pšati. Nikdar ne bom pozabil, kako sem se počutil, ko se je štika zapodila naravnost proti tlem, torej proti nama z Zajcem. Videti je bilo, kot da naju hoče letalo napasti kot kragulj. Hip zatem je padla prva bomba. Videl sem, kako se je streha naše lesene stavbe prelomila. Kmalu zatem je bil ves oddajnik v ognju. Drobcji so leteli na vse strani, mnogi so padli na tla tik ob meni, na srečo pa me ni nobeden ranil. Zade-tek v oddajnik je bil stoodstoten.«

Dušan Vendramin je stekel na pošto, da bi sporočil v Ljubljano, kaj se je zgodilo. Dobro četr ure zatem se je ob razdejanju pojavil prof. Osana. Storitni ni bilo mogoče ničesar. Letala so se vrnila še enkrat, vendar niso več metala bomb.

Vendraminu pa je, ker ni bilo več oddajnika, Prosvetna zveza odpovedala službo.

Italijani, Nemci, partizani

Kljub vsemu je ljubljanska postaja v nekaj dneh znova oživela. Dvestovatni oddajnik je pripravil prof. Osana s svojimi pomočniki na fakulteti. Na začetku je kljub italijanski okupaciji oddajala še veliko slovenskega programa. Vsemu prejšnjemu tehničnemu osebju so ponudili službe, in ker je moral Vendramin skrbeti za mater in sestro - oče je bil namreč mobiliziran - jo je sprejel. Na postaji je delal vso vojno, tudi pozneje, ko je prešla v nemške roke.

»Med vojno so se studii preselili na Cankarjevo cesto. Število prostorov je ostalo enako, le oprema je bila nova.

Ker okupator ni želel podpirati razvoja kulture pri nas - šlo mu je pač samo za propagando - so razmere ostale nespremenjene vse do osvoboditve. Med tehničnimi zanimivostmi naj omenim magnetofon na jekleni trak, sploh prvi magnetofon pri nas. Z njega je stenografka prepisovala poročila, da so jih lahko prevajali. Če se je jekleni trak strgal, je nevarno opletal po sobi in bi lahko koga ranil, zato je Franc Kramar naredil dolg podaljšek za izklop.»

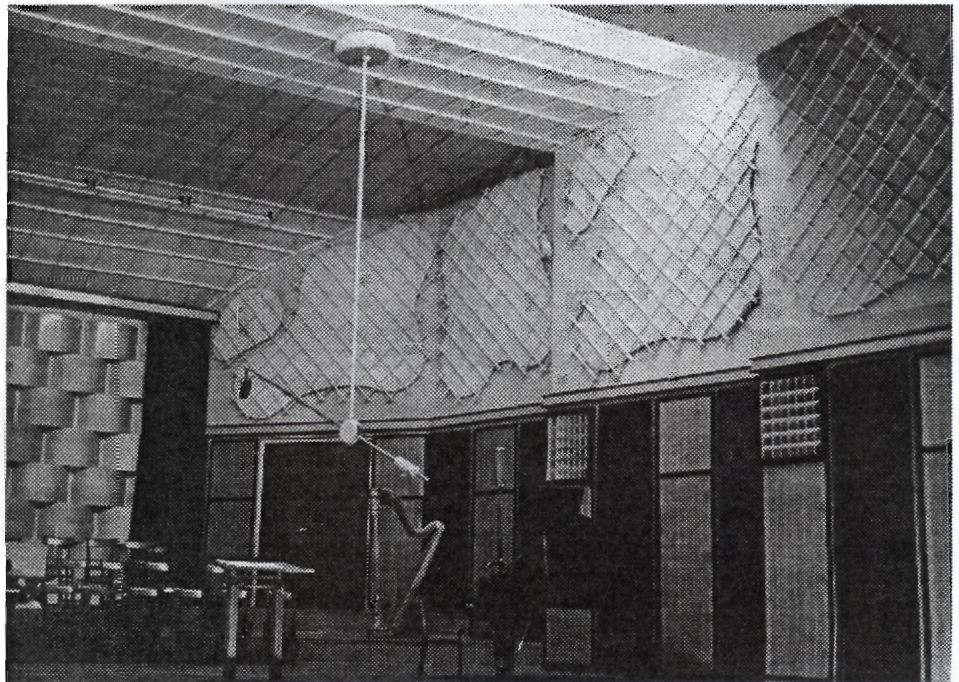
Vendramina je ves čas zanimala samo studijska tehnika.

Med okupacijo so Italijani prepeljali prevozno radijsko postajo z močjo 600 W. V Ljubljani je ostala tudi po italijanski kapitulaciji in nemški okupaciji. Italijani so nameravali na Barju postaviti desetkilovatno postajo, pa so jim namerno že med montažo preprečili partizani.

»Zanimivo se mi tudi zdi, kako smo se med vojno pogovarjali o tem, kdo bo zmagal in kako kdo napreduje na fronti. Italijanski tehnik je večkrat prinesel v službo Slovenski poročevalec in nas prosil, naj prevedemo, kaj piše v njem. Nato je po navadi priznal, da njihovi časopisi pišejo povsem drugače. Nikoli pa nisem mogel izvedeti kje je Slovenskega poročevalca dobil.

Zadnje dneve, tik pred odhodom Nemcev, sta se Vendramin in Magajna pomešala med vojake, ki so zasedli postajo, ter skrila marsikateri tehnični del postaje. Pri tem jima je pomagal Dušan Maver.

»Zvečer tik pred dnevom osvoboditve Ljubljane sem prišel v službo, da bi zamenjal inž. Magajno. Ta pa mi je rekel, naj grem raje domov. Ko sem se zjutraj vrnil, Nemcev ni bilo več, Magajna pa je postajo že toliko spravil v pogon, da sta z Lasičevu poslušalcem sporočala novico o osvoboditvi Ljubljane. Medtem so prišli tudi partizani, pozneje pa še vodja ROF-a Jože Javoršek. Skupaj z napovedovalko Štefko Vendramin smo še tisto dopoldne

Studio 14, zgrajen leta 1952, s kombiniranimi oblogami.

pripravili slavnostni program. V njem je nastopil tudi pesnik Oton Župančič.»

Treba je še dodati, da so v Tavčarjevi že pred vojno (leta 1940) začeli graditi radijski dom, vendar zaradi vojne hiša ni bila dokončana. Prvotno je bilo zgrajeno eno samo nadstropje, šele pozneje so temelje nekoliko utrdili in postavili zdajšnjo petnadstropno stavbo.

Pomoč Mariboru

Ker je bil dipl. inž. Dušan Vendramin cenjen tehnični strokovnjak, ga je vodstvo poleti leta 1945 poslalo v Maribor. Usposobil naj bi mariborski oddajnik in opremil prvi mariborski studio.

»Ker sem imel odlično ekipo tehnikov, so dela pod mojim vodstvom hitro in uspešno stekla. V Mariboru smo postavili najmočnejši oddajnik v tedanji Jugoslaviji. Uredili smo tudi prvi mariborski studio. Sprva so iz njega oddajali le po dve uri svojega programa. Sicer pa je bil Maribor še naprej relejna postaja, torej prenosna postaja ljubljanskega radia.»

Vedno pa ni bilo tako...

»Večkrat se je zgodilo, da se je kak tovornjak zaletel v telefonski drog in zveza z Ljubljano je bila pretrgana. Tedaj smo vrteli spored s plošč - imeli smo jih okoli tristo - v sili pa smo si morali z mednarodnega telefonskega kabla sposoditi celo zagrebški spored. Spoznal sem, da bi bilo dobro imeti več mariborskega programa, zato smo se z mariborskim gledališčem dogovorili za sodelovanje.

Posebej za radio so začeli pripravljati skeče in radijsko igro.»

V improviziranem studiu na Koroški sta zelo zavzeto delala novinarja Zorko in Golob, s Ptuja pa je večkrat poročal Šober.

Mariborski tehniko so iz vojaškega tovornjaka naredili prvi reportažni avtomobil. V Beograd je odšel samo star, neuporaben avto. Taka odločitev je seveda terjala kar precej poguma, posebno ob registraciji. Pri tem je moral pokazati veliko prebrisanost prav Vendramin.

Radijski dom

Po dobro opravljeni nalogi v Mariboru so dipl. inž. Dušana Vendramina poklicali nazaj v Ljubljano in ga postavili za tehničnega vodjo preurejanja Slovenskega doma - tako so takrat imenovali našo radijsko stavbo. V tem času je postavil še antenski stolp in uredil studio radia Slovensko Primorje v Ajdovščini.

Po izboljšanju radijskih sprejemnikov in tehničnih pogojev je bilo namreč treba čim bolj posodobiti in tehnično izpopolniti tudi oddajanje. Vse več oddaj so snemali vnaprej. Zgradili so več studiov, in sicer 01, 02, 03, 11, 12 in 13, kot del enonadstropnega radijskega doma pa so morali za potrebe radijskega orkestra čim prej zgraditi tudi studio 14.

»Največ težav nam je povzročalo pomanjkanje gradbenega železa. Prihajala je jesen, mi pa še vedno nismo imeli strehe, zato sem odšel po pomoč celo v ministrstvo za gradnje...»

To je bilo leta 1947. Do leta 1953 so bili snemalnice in studio za dnevni program opremljeni s tedaj kar sodobnimi Siemensovimi mešalnimi mizami.

Dipl. inž. Dušan Vendramin je o mo-

Studio 13, zgrajen leta 1953, z oblogami iz mavčnih plošč.

▶ dernih studiih napisal obsežen članek in ga objavil celo v nemškem strokovnem časopisu Elektron. Iz njega navajamo tale odlomek:

»Če hočemo ustvarjati dober program, moramo imeti poleg tehničnih naprav tudi možnosti za vaje in preizkuse pred mikrofonom. Ni dovolj samo to, da je izvajalec dobro pripravljen, treba je poskrbeti tudi za najboljšo postavitev mikrofona. Pri tehnično bolj zahtevnih programih, na primer pri zvočnih igrah, je potrebnih celo več mikrofonskih vaj, da bo mogoče popraviti razne pomanjkljivosti. Vsega tega pa ni mogoče opraviti v eni sami ojačevalnici, ki jo uporabljamo tudi za oddajanje.«

Rečeno na kratko: tedaj se je odprla pot magnetofonskemu snemanju, kar je izboljšalo tehnično plat oddaj in predvsem zagotavljalo kakovostnejšo zvočno podobo dogodka.

Dipl. inž. Dušan Vendramin je leta 1959 pripravil tečaj za vse jugoslovanske tonske tehnike, seveda v Ljubljani. Na tečaju je bilo trideset udeležencev, od tega pet iz Slovenije (dva iz Ljubljane, dva iz Kopra in eden iz Celja). Pouk je trajal dva meseca, na koncu pa je bil izpit. Sam je predaval o akustiki, o glasbi je govoril Šivic, o režiji Kragelj, o dramaturgiji Smasek, sodelovali pa so tudi inženirji z drugih jugoslovanskih postaj. Poleg tega je uvedel tekmovanje za najboljši tonski posnetek radijskih postaj Jugoslavije.

»To niti ni bilo tako preprosto, saj so imele različne postaje različne aparature, hkrati pa so delale po različnih strokovnih merilih. Ščasoma nam je uspelo tehniko bolj ali manj poenotiti in uskladiti merila.«

Radio Ljubljana je bil na teh tekmovanjih od vsega začetka med prvimi, na začetku pa je sploh dobil skoraj vse prve nagrade.

Tečaj za tonske mojstre (leta 1959).

Ojačevalnica v koprskem radiu. Stenske obloge so narejene iz lamel izal in rezonatorjev.

Vodilni akustik

Dipl. inž. Dušan Vendramin je bil vodja tehnične službe na Radiu Ljubljana vse do leta 1962, potem pa se je zaposlil v Zavodu za raziskovanje materialov. Vendar je bil še naprej močno povezan z našo hišo, še posebej s koprskim studiom, saj je pomagal pri projektiranju in ureditvi tehničnih ter pri akustični obdelavi vseh radijskih prostorov. Treba je namreč povedati, da tedaj pri nas o akustiki nismo veliko vedeli. Po praktični izkušnosti je bil Vendramin prav gotovo med prvimi. Veliko pove že podatek, da je s svojim laboratorijem opravil čez petdeset tisoč meritev zvočne izoliranosti stanovanjskih stavb in da je akustično v

celoti obdelal našo največjo kulturno hišo – Cankarjev dom.

»Akustike ob koncu druge svetovne vojne v današnjem pomenu besede sploh nismo poznali. Spominjam se, da so mi tedaj, ko so mi zaupali graditev radijske hiše v Ljubljani, stisnili v roke knjižico žepnega formata o osnovah akustike. V njej je bilo nekaj malega o akustiki v cerkvah, skoraj nič pa o akustiki radijskih studiov. No, nekako sem se le znašel. Dobro se še spominjam, kako sem leta 1948 v ojačevalnici studia 14, sedeč na kupu peska, meril dolžino odmeva.«

Vendramin je svoje izkušnje koristno uporabil pri oblaganju vseh štirih koprskih studiov.

»Na akustiko prostorov vpliva marsikaj, najbolj pa obloge na stenah. O tem nekaj niso ničesar vedeli. Odmev so dušili le z zavesami. Pozneje smo uporabljali perforirane in neperforirane plošče. Pri akustični obdelavi koprskih studiov pa sem uporabil kombinacijo stenskih in stropnih oblog in rezonatorjev z režo.«

Podrobnosti so opisane v časniku Informacije, ki ga je izdajal Zavod za raziskavo materiala in konstrukcij v Ljubljani. V člankih sta podrobno obdelani akustična ureditev koprskih studiov in izolacija zidov med njimi. Dušan Vendramin je projekt izpeljal skupaj z inž. Otom Gasparijem, sinom znanega slikarja.

»Tisti, ki ga to bolj zanima, naj prebere članke, lahko pa povem še to, da smo bili prav gotovo prva postaja v Evropi, ki je uporabila za studie kombinirano oblogo. Do podobnih ugotovitev so se dokopali tudi v Nemčiji, skoraj hkrati, povsod drugod pa pozneje.«

Dipl. inž. Dušan Vendramin je predaval in pisal o akustiki tudi na drugih pomembnih mestih. Radio ga je spremljal od mladih nog. Zanj je živel tako po ljubiteljski kot po strokovni plati. Z njim je bil povezan ne le po tehnični, ampak tudi po napovedovalski plati, saj je njegova življenjska sopotnica radijska napovedovalka Štefka Vendramin. Poleg tega je ljubil glasbo in je imel prav zato še poseben čut za tonsko tehniko. Čeprav je bil inženir elektrotehnike, je s klavirjem spremljal Ljubljanski jazz kvartet, ki ga je vodil Dore Matulj. Zgodilo se je celo, da je bil na radijski postaji hkrati pianist in tehnik v studiu. Dipl. inž. Dušan Vendramin je torej vgradil pomemben kamenček v mozaik naše radijske hiše.

Ivan Sivec